

A szocialista munkaverseny a vicclapok tükrében

Fülöp Márton

Egyetemi hallgató, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Történelem MA
marcibagoly@gmail.com

Abstract: A humor valamennyi kultúrában, társadalomban fontos szerepet játszik, az emberi élet legkülönbözőbb szegmenseiben jelenhet meg. Számos eseményre, témára reflektálhat, így például gazdasági, gazdaságpolitikai kérdésekre is. Jelen tanulmányban a szocializmus idején működő központi irányítású, tervutasításos gazdasági rendszerre vonatkozó viccekkel szeretnék foglalkozni, megvizsgálva a Ludas Matyi és a Frischer Wind – vagyis egy magyar és egy keletnémet vicclap – 1948 és 1954 közötti számaiban megjelenő azon karikatúrákat és cikkeket, melyek a szocialista munkaversenyhez kapcsolódnak.

Kulcsszavak: szocializmus, munkaverseny, sztahanovizmus, sajtó, propaganda, vicclapok, humor

1 Bevezetés

Mind a két humorisztikus folyóirattal foglalkoztak már történeti tanulmányok. A Ludas Matyinak a „fordulat évére”, azaz az 1948-as kommunista hatalomátvételre és 1953-ra, vagyis a Rákosi-éra utolsó évére vonatkozó, belpolitikai témájú írásokat és karikatúrákat Kresalek Gábor dolgozta fel a Humor és politikum. A Ludas Matyi 1948-as és 1953-as évfolyamainak elemzése (1984) című tanulmányában, érintve a rendszer belső ellenségkép-teremtő mechanizmusának tárgykörét is, melyről még részletesebb leírást ad Kovács Kristóf Reakczy Jóskától Kulák Kelemenig címet viselő írása, az 1945 és 1949 közötti időszakot tekintve, míg a külpolitikai eseményekre reflektáló, külső ellenségképet megteremtő élceket Demeter Zsuzsanna munkája, a Vicclapok világképe 1945-1950 (2013) taglalja kimerítően. Továbbá fontos megemlíteni Takács Róbert egy másik tanulmányát is a már említett Pesti humor a szocializmus idején (2006) mellett, a Nevetni és felkelteni a gyűlöletet. A Ludas Matyi karikatúrái az 1950-es években (2003) címet viselő írást, melyben a szerző részletesen bemutatja a folyóirat általános ismérveit, a kommunista pártpropagandában betöltött szerepét, agitációs tevékenységének céljait és hatását, a benne szereplő karikatúrák általános ismérveit, figuráinak jellegzetességeit, s az 1953-as év gazdasági tematikájú cikkeivel is foglalkozik.

A Frischer Windhez kapcsolódó szakirodalom hasonló nagyságrendű, bár a tanulmányok főleg az utódlapra, az Eulenspiegelre fektetnek nagyobb hangsúlyt. Az NDK-karikatúrákról íródott legelső összefoglaló jellegű mű, Klaus Haese keletnémet művészettörténésznek a népköztársaság fennállásának 30. évfordulójára elkészített *Kunsthistorisches Studien zur Geschichte der politischen Karikatur in der DDR* beszámol a lap alapításának körülményeiről és bemutatja munkatársait (tehát alapvetően sok tényszerű információt is közöl), s ugyanezt teszi meg később Frank Wilhelm a *Literarische Satire in der SBZ/DDR 1945-1961. Autoren, institutionelle Rahmenbedingungen und kulturpolitische Leitlinien* (1998), és Sylvia Klötzer a *Satire und Macht. Film, Zeitung, Kabarett in der DDR* (2006) című könyvében; utóbbi a lap működésére vonatkozó korabeli dokumentumokat is közöl. Harald Olbrich két munkáját is meg kell említenünk, az egyik az 1979-ben, az NSZK-ban íródott *Sozialistische deutsche Karikatur: von den Anfängen bis zur Gegenwart; 1848 – 1978*, melyben az összes szocialista német vicclapot áttekinti, így a Frischer Winddel is foglalkozik. Másik műve, a *Zwischen Utopie und satirischem Ornament? Aufbruch und Brüche in der DDR-Karikatur der fünfziger Jahre* címmel ellátott tanulmány a lap 50-es évekbeli karikatúráit elemzi, elsősorban a Kelet-Nyugat konfliktus fejleményeire reagáló és a politikai ellenségképet sajátos formába öntő karikatúrákat vizsgálva.

2 A szocialista humor és a sajtó kapcsolata. Anyag és módszer

Jelenleg mind Magyarország Alaptörvénye, mind a német Grundgesetz deklarálja a gondolat szabadságát, valamint a sajtószabadságot. Így tett a szocializmus idején a Magyar Népköztársaság Alkotmánya (1949. évi XX. törvény), valamint a Német Demokratikus Köztársaság Alkotmánya (1949) is. A törvény betűje azonban nem érvényesülhet, amennyiben nincsenek meg a megfelelő jogi keretek, melyek a gyakorlati megvalósítást szabályoznák. A szovjet érdekszférába kerülő Magyarország és Kelet-Németország esetében is ez történt, ahol a sajtószabadság elve emiatt nem valósulhatott meg. A sajtótermékek feladata az volt, hogy államhatalmi propagandát kiszolgálják, ne a valóságot, hanem a hatalmon lévő kommunista párt akaratát, illetve annak a világról alkotott nézeteit közvetítsék. E tendencia alól a vicclapok sem képeztek kivételt, így csak azok a satirikus lapok működtek, melyek az államhatalom szócsöveiként működtek. Ilyen módon vált egyeduralgoddá a maga országában az 1950-es évek elejére a Ludas Matyi és a Frischer Wind. A két újság nem hagyományos vicclapként, hanem a kommunista párt agitációs- és propagandalapjaként működött, ahogyan valamennyi sajtótermék a szovjet típusú diktatúrákban. Ennek következtében ezekben a satirikus újságokban is jól nyomon követhető, hogy az államhatalom éppen milyen gazdasági, társadalmi vagy politikai irányvonalban halad, milyen feladatokat határoz meg a népesség számára, minthogy sokszor kigúnyolják az elvárásokat

alulteljesítőket. Jól mutatja a diktatúra fokozatos erősödését, hogy ezek a viccek mindig egyre fenyegetőbbek lesznek, és egyre nagyobb követelésekkel élnek a népesség felé. A munkaverseny is a két szatirikus újság legfontosabb belpolitikai témái közé tartozott. Kiválóan megfigyelhető a két lapban, hogyan vált egyre jelentősebb témává, hogyan változott az intenzitása (a munkaversenyé, illetve a munkaversenyt sürgető agitációé egyaránt), és hogy milyen sajátosságai alakultak ki a két országban.

A magyar és keletnémet szocialista államvezetés és annak kultúrpolitikája (valamint sajtópolitikája) az úgynevezett „pozitív humort” irányozta elő követendő példaként a vicclapok számára. Ez a humortípus 1848 után, a hagyományos baloldali szatírában alakult ki, legfőbb célja az osztályharc bemutatása volt. Az osztályharc leképezésének legfontosabb alapvetése az volt, hogy a munkásságot nem szabad vicc tárgyává tenni, képviselőit realiztikusan kell ábrázolni, viszont a tőkés osztályt a szatíra, s a karikatúra eszközével támadni kell. A karikatúra-ábrázolások terén olyan toposzok alakultak ki, melyekből jócskán merített a Ludas Matyi és a Frischer Wind. Ilyen toposz például a gulliveri méretű munkás harca a lilliputi monopolkapitalistával. Ezekben az ábrázolásokon a munkás mindig erőteljesebben duzzadó, egyenes tartású, tekintélyt parancsoló, míg a nagytőkés hordóhasú, torz arcú. A nagytőkések gyakran szereplő attribútumai közé tartozott a cilinder, a cvikker, a frakk és a pénzeszsák. A német baloldali vicclapokban a két világháború között ez a toposz újabb elemmel bővült: a karikatúrák egyre gyakrabban felhívták a figyelmet arra, hogy a baloldal egyre erősödő politikai ellenfelei, a nemzetiszocialisták a német nagytőkesség anyagi és eszmei támogatását élvezik, ezért egyre gyakrabban szerepeltették közösen a monopolkapitalistákat és a náci politikusokat a karikatúrák.

Magyarországon 1945 előtt nem működtek baloldali vicclapok, ezzel szemben a németországi baloldali (mind a szociáldemokrata, mind a kommunista) szatirikus sajtó igen gazdag volt 1933-at megelőzően. A német baloldali vicclapok a Harmadik Birodalom idején betiltásra kerültek (Merziger 2010: 104.), szellemiségüket azonban továbbörökítették a Frischer Windre. Mind a Frischer Wind, mind a Ludas Matyi számára követendő példa volt az 1922-ben, Moszkvában alapított vicclap, a Krokodil (Olbrich 1993: 9.; Takács 2003) mely szintén a pozitív humort képviselte, emellett a Szovjetunió Kommunista Pártjának propagandalapjaként funkcionált.

A II. világháború utáni kommunista vicclapok továbbfejlesztették a pozitív humort, amely már csak azon okból is változásra volt ítélve, hogy immár nem ellenzéki szerepben kellett kifejtenie hatását, hanem az államhatalom szolgálatában. A kutatás során elsősorban azt igyekeztem nyomon követni, hogy a hagyományos baloldali humorból átvett elemek milyen új jelentéstartalmakkal bővültek a két lapban, hogyan idomultak az új elvárásokhoz.

A kommunista pártvezetés alapelve az volt, hogy az élceknek és karikatúráknak a szocializmus építését kell szolgálniuk, és nem szabad gúnyolniuk, kritizálniuk az

államhatalom prominens képviselőit, illetve azokat a dolgozókat, akik a hatalom elvárásainak megfelelően végzik munkájukat. Ellenben a szocializmus külső és belső, valós vagy vélt ellenségein továbbra is szabad, mit több, elvárt volt gúnyolódni, a cél a nép gyűlöletének felkeltése volt velük szemben (Takács 2003).

A külső ellenségek a Nyugat (elsősorban az Egyesült Államok) politikusai voltak, majd 1948-tól kezdve a szovjet befolyástól függetlenedni kívánó Tito is. A nyugati államok a kommunista vezetők szemében a korábbinál sokkal nagyobb veszélyt jelentettek a munkásságra, mint korábban a tőkés osztály, szerintük már nem csupán kizsákmányoló kapitalisták voltak, hanem elérték a kapitalizmus legfelsőbb fokát, az imperializmust (Lenin 1967). A tőkés-munkás ellentét tehát új szintre emelkedett, egyre inkább a kapitalista és szocialista államok közötti ellentétet jelentette, jól kifejezve a hidegháborús állapotot a világpolitikában. Az 'osztályharc' kifejezés helyébe lassanként a paradox 'békeharc' kifejezés toladott, ami azt volt hivatott kifejezni, hogy a szocialista államok a békére törekednek, de az ellenük uszító, békétlenséget szító nyugati imperialisták miatt állandóan harcolniuk kell a békéért. A 'békeharc' egyik fontos eszköze volt a munkaverseny, mely a szocialista típusú gazdaság létjogosultságát, a szocializmus építésének sikerességét kívánta megmutatni, azt az érzetet keltve, hogy a munkaverseny megszervezése alulról, a dolgozók által történt.

A náci-nagytőkés kooperáció értelmezési keretei is bővültek, a kapitalista országok a náciizmus eszméjének továbbörökítőiként jelentek meg. Számos karikatúrán szerepel együtt például a dollárjel és a horogkereszt, illetve sok nyugati politikust ábrázoltak horogkeresztes karszalaggal, Hitler-bajusszal stb., különösen Konrad Adenauer nyugatnémet kancellárt.

A szocializmus belső ellenségeinek, vagyis reakciós elemeknek számítottak a nagytőkések mellett a spekulánsok és egyéb üzletemberek, az előző rendszer képviselői (jobboldali politikusok, csendőrök, hivatalnokok, falusi tiszviselők stb.), az egyházi személyek és a jómódú parasztgazdák (Magyarországon a kulákok) is. Emellett idővel egyre ellenségesebben bánt a két vicclap a bürokráciával (az államhatalom irányelvei miatt adódó hibákat könnyen rájuk lehetett fogni) és azokkal a dolgozókkal is, akik nemtetszésüket fejezték ki a hatalom intézkedéseivel kapcsolatban, vagy pedig alulmúlták a hatalom elvárásait (például az előírt norma teljesítését, illetve túlteljesítését). A pozitív humor újfajta értelmezése szerint tehát a munkásosztály tagjai is gúny tárgyává válhattak, amennyiben a kommunista pártvezetés elégedetlen volt velük.

A Ludas Matyi első száma 1945. május 20-án, a Frischer Windé 1946. április 15-én jelent meg. A magyar vicclap egészen 1992-ig működött, keletnémet társa 1954-ig, amikor helyét az Eulenspiegel vette át, ugyanazzal a szerkesztőgárdával, de megújult külsővel és tartalommal. Ez okból 1954-es évig tekintetem át a két lapot, ami lehetővé teszi, hogy a Sztálin 1953-as halálát követő gazdaságpolitikai változások lecsapódása is megfigyelhető legyen a lapokban.

Az államhatalom a nagyfokú beleszólását és kieszközlő, szovjet típusú sajtószabályozási mechanizmus¹ mellett a kommunista párthoz közel álló munkatársak jelenléte is biztosította, hogy a két vicclap a pártvezetés irányelveinek megfelelő tartalmakat közöljön (persze ez nem minden esetben sikerült). A Ludas Matyi tartalmára a kezdetektől fogva nagy befolyással volt a Moszkvából 1945-ben hazatérő Gábor Andor, aki korábban fontos szerepet játszott német és szovjet kommunista pártsajtó életében. Névlegesen csak 1950 és 1953 között volt a Ludas Matyi főszerkesztője, de valójában 1945-től kezdve egészen 1953-ig ő volt a lap tényleges irányítója. A Frischer Wind első főszerkesztője Lex Ende volt, aki korábban a német baloldali sajtóban igen fontos szerepet töltött be, a kommunista párt legfontosabb sajtóorgánuma, a Die Rote Fahne volt az egyik szerkesztőjeként tevékenykedett, valamint a Rote Post főszerkesztője is ő volt 1930-31-ben.² Helyét 1949 őszén Walter Heynowski vette át, aki 1948 óta a Berliner Zeitung főszerkesztője is volt. Heynowski személye ugyan kevésbé kapcsolódott szorosan a kommunista párthoz, mindenesetre a főszerkesztői kinevezését követő évek nem hoztak lényegi változást a lap életében. A főszerkesztők mellett az egyéb munkatársak közül is sokan kötődtek a kommunista pártokhoz, a Frischer Wind karikaturistái közül például többen is aktívak voltak a Weimari Köztársaság idején működő kommunista vicclapok valamelyikénél.

A két újság elemzése során a komparatív módszert úgy kívánom alkalmazni, hogy mind a hasonlóságokra, mind a különbségekre kitérek, igyekezvén elkerülni, hogy csak az egyezésekre, vagy csak az eltérésekre összpontosítsak, mert úgy gondolom, az ilyenfajta korlátozás pontatlanabb összképet eredményezne.

3 A magyarországi sztahanovista mozgalom és a Hennecke-mozgalom alapvető vonásai

A munkaversenyek és az ahhoz szorosan kötődő aktivistamozgalmak szovjet mintára, s egyúttal szovjet nyomásra indultak meg Magyarországon és Kelet-Németországban (1945-től szovjet megszállási övezet, majd 1949-től NDK), az erőltetett nehéziparosítás éveiben. A munkaversenyek célja az volt, hogy az aktuális tervutasítás által előírt normát túlteljesítsék a dolgozók, előremozdítva ezzel a szocializmus építését, és mindenek előtt a nehézipar fejlődését (bár a munkaverseny a gazdasági élet valamennyi területére kiterjedt). A normatúlteljesítést végrehajtó munkások nem feltétlenül önként vállalkoztak a feladatra, az aktivistamozgalmak az államhatalmat birtokló magyar és keletnémet kommunista párt (a Magyar Kommunista Párt, majd 1948 júniusától Magyar Dolgozók Pártja, illetve a Német

¹ Erről lásd bővebben: Gulińska-Jurgiel 2010.; Holzweißig 1997.; Takács 2003.

² Lásd: <https://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?ID=717> [2016. 11. 03.]

Szocialista Egységpárt) vezetősége (Központi Vezetőség, illetve a Zentralkomitee) szervezésében jöttek létre, a Szovjetunióban 1935-ben meginduló sztahanovista mozgalomban mintáját alapul véve. A magyarországi aktivistákat kezdetben élmunkásoknak nevezték, majd 1950-tól a 'sztahanovista' megnevezés vált kötelezővé. A keletnémet aktivistamozgalom az első normatúlteljesítő, Adolf Hennecke bányász nevét felvéve Hennecke-mozgalom néven lett ismert a köztudatban.

Az első magyarországi munkaversenyt 1948 januárjában a pécsi Magyar-Szovjet Hajózási Rt. (MESzHART) pécsi bányaműveinek igazgatósága és az ott dolgozó szénbányászok közösen kezdeményezték, azzal a célkitűzéssel, hogy a hároméves terv szénbányászokra eső kötelezettségeit két és fél év alatt teljesítsék;³ itt csak gyanítható, hogy az igazgatóság nyomására történt az indítványozás, a pártvezetés utasításának megfelelően.

A legelső kelet-németországi túlteljesítés lugau-oelsnitzi kőszénbányakörzet Karl Liebknecht nevét viselő bányájának egyik aknájában történt 1948. október 13-án (Satjukow 2008: 25-26.). Ebben az esetben bizonyos, hogy egy olyan, előre megtervezett cselekedetről volt szó, amit az államhatalom és a bányaművek vezetői közösen ötlöttek ki, hogy gátat vessenek a gyakori szénlopásoknak, és hogy az azokat elkövető bányászok munkamorálját javítsák (Satjukow 2008: 25-26.). Eredetileg egy Franz Franik nevű bányászt szemelt ki a vezetőség a cselekedet végrehajtására, de az illető a kollégái iránti szolidaritásból elutasította a felkérésüket, így aztán Adolf Hennecke vitte véghez a „hőstettet”, 387 %-os napi normatúllépést elérve a szénfejtés során (Satjukow 2002: 118.).

Magyarországon 1948 és 1950 között 16 ezer, 1950 és 1953 között 115 ezer aktivista kapott élmunkásjelvényt, illetve sztahanovista oklevelet (Horváth – Majtényi – Tóth 1998), a keletnémet aktivisták száma 1948 végén 4 ezer volt, 1950 végén pedig már elérte a 150 ezret (Satjukow 2002: 121.). A sztahanovisták közül sokakat magas rangú kitüntetésekkel jutalmazott meg az állam, a magyarokat a Kossuth-díjjal, a keletnémeteket a Held der Arbeit ('A munka hőse') kitüntetéssel – munkájuk azonos elismerésben részesült, mint a tudományos, kulturális, vagy éppen a politikai életben tevékenykedőké. A díjak mellett jelentős jövedelemgyarapodással és a társadalmi, munkahelyi státuszemelkedéssel is számolhattak a sztahanovisták (Gries – Satjukow 2002: 23.; Horváth – Majtényi – Tóth 1998).

A magyar sztahanovisták esetében, így például Muszka Imre életrajzában is kiemelt jelentőségű volt az a momentum, hogy szovjet élmunkásokkal érintkezve ismerkedtek meg a túlteljesítést eredményező munkamódszerrel. A munkamódszer-átadás legalább olyan fontosságú kulcsfogalom lett, mint a normatúlteljesítés, gyakorlatilag egy külön „mozgalom” épült köré. Több ilyen kisebb mozgalom is

³ Délmagyarország, 39. évf. (1948.) 7. sz., p. 1.

működött a sztahanovista-mozgalmon belül, ilyen volt még a Gazda-mozgalom⁴, az újító mozgalom,⁵ a bányászoknál a „Termelj ma többet, mint tegnap!”-mozgalom, az ezerórás mozgalom és a péntek mozgalom,⁶ vagy például a 2000 tonnás és az 500 kilométeres mozgalom a Magyar Államvasutaknál,⁷ Ezek az „almozgalmak” egyébként szintén szovjet mintára jöttek létre (Horváth – Majtényi – Tóth 1998).

Az államhatalomnak nem sikerült teljes mértékben elérnie a célját az aktivizmus propagálásával, a munkások közül sokan akadtak olyanok is, akik nem lelkesedtek a munkaversenyért, s a politikai vezetéssel szembeni elégedetlenségüket az élmunkásokon vezették le (Horváth – Majtényi – Tóth 1998; Satjukow 2002: 116.). A „normatőrökkel” szemben generált ellenszenv verbális vagy annál súlyosabb atrocitásokban is megnyilvánulhatott, Henneckének például bedobták az ablaküvegét és felgyújtották a tevékenységéért jutalomba kapott autóját. Ezenkívül a hatalom részéről is nyomás nehezedett a sztahanovistákra, tudniillik elvárták tőlük, hogy a nyilvánosság előtt dicsérjék a pártot és gazdasági intézkedéseit (Majtényi 2009: 151). Ezen kellemetlenségek miatt a sztahanovisták sokszor elégedetlenek voltak a szocialista rendszerrel, s nem egy esetben felszólaltak az ellen, hogy kitüntetett figyelemben részesítse őket a párt, kiemelve őket a többi munkás közül. Így tett Muszka Imre, a legtöbbször hivatkozott magyar sztahanovista is, aki a forradalmat követően, 1957 januárjában el is hagyta az országot (Majtényi 2009: 158).

⁴ Gazda Géza a Rákosi Mátyás Vas- és Fémművek sztahanovista üzemvezető-helyettese volt. A nevével fémjelzett mozgalom a munka során keletkezett hulladékanyag újrahasznosítására irányult (SZATUCSEK 2003).

⁵ A munkát megkönnyítő technikai fejlesztéseket szorgalmazó mozgalom, tagjai műszaki újításokat igyekeztek megvalósítani. (http://mnl.gov.hu/mnl/baml/hirek/a_pecsvarosi_es_baranyamegyei_kozleveltarak_iratfelvono_szerkezetenek_leirasa_avagy [2017. 02. 22.]

⁶ Az ezerórás mozgalomban a dolgozók arra tettek vállalást, hogy ezer munkaórán keresztül nem lesz igazolatlan hiányzásuk, a péntek mozgalom résztvevői pedig azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy minden héten már péntekre teljesítik a heti tervet (Biró 2011:116-118.).

⁷ Ezeknek a mozgalmaknak a célja az volt, hogy a mozdonyok napi 2000 tonnányi vasúti szerelvényt továbbítsanak, illetve napi 500 kilométert tegyenek meg (Moldova 1978: 268.).

4 A kutatás eredményei

4.1 A magyarországi munkaverseny a Ludas Matyi hasábjain

A magyarországi munkaversenyről először 1948. február 17-i számban tesz említést a Ludas Matyi.⁸ Kassowitz Félix karikatúrája a mezőgazdasági munkaverseny megindulásának alkalmából készült, amin a parasztok magvető-versenyt rendeznek egy futópálya alakú szántóföldön. A mezőny élén haladó nagydarab versenyzőt messziről biztatja a felesége, vidékies tájszólással: „Tempo Esvány”. Minthogy a kommunista propaganda a nehézipari termelést kívánta buzdítani, a mezőgazdasági munkaverseny fontossága csak másodlagos volt a 40-es évek végén és az 50-es évek elején, a Ludas Matyiban is jóval kevesebb szó esik róla.

Az 1948. február 17-eit követő lapszámban található két rajz a Pécsről meginduló bányászversenyre reflektál, mindkettő előre megmutatja, kik lesznek azok, akik az elkövetkező időkben a lap támadásaira számíthatnak: a reakcióként megbélyegzett elemek, valamint azok a dolgozók, akik alulmúlják az államhatalom elvárásait. Az egyik rajz a félmeztelen, jókötésű munkás és a kövér nagytőkés alakját ütközteti.⁹ Itt ölt először testet a osztályharcot ábrázoló karikatúra-toposznak a munkaversenyhez igazított változata. Az új szerepeket is egyértelműen meghatározzák az egyes képrészletekhez tartozó címkék, egy szövicc segítségével: a dolgozó Az akna munkahőse, míg a reakciós Az aknamunka hőse titlust kapja meg. A másik képen¹⁰ három bányász szénfejtő-versenyét láthatjuk, akik Nógrád, Borsod, illetve Tata képviselőiként vetélkednek egymással. Míg az első két helyen már sikerült a norma túlteljesítése, Tata még csak 88,61%-ot teljesített, a várost reprezentáló bányász éppen pihen, miközben a másik kettő serényen dolgozik. A lap két szöviccet is bevett ez alkalommal, hogy az „önkéntes” versenyzőt kicsúfolja teljesítménye miatt. Mindkét szövicc a Tata város nevével operál, egyrészt a borsodi bányász így kiált az idős embernek ábrázolt tatai bányásznak: „Na mi az, maga lemaradt, tata?”. Másrészt a kép a Bányászverseny, vagy a tatai toto címet viseli, amivel az 1948-as totócsalási botrányra utal, tehát a város alulteljesítését egyből egy bűnügygel köti össze.

Amikor az ipari munkaverseny nem a megfelelő úton halad, a Ludas Matyi sokszor a reakció kezét látja a dologban. Ha például túl sok a gyárakban a termelés során keletkezett selejt, a lap így figyelmezteti a munkást: „Eltárs! Minden selejtből a reakció vigyorog feléd!”¹¹ Máskor konkrétan meghatározza a lap, kik lehetnek a gyárakban a reakciós elemek. Egy 1951-es karikatúra¹² a munkavezetők között sejti őket, Rákosi kijelentésére hivatkozva, aki szerint: „Nem egyszer tapasztaljuk,

⁸ Ludas Matyi, 4. évf. (1948) 7. sz., p. 4.

⁹ Ludas Matyi, 4. évf. (1948) 8. sz., p. 2.

¹⁰ Ludas Matyi, 4. évf. (1948) 8. sz., p. 6.

¹¹ Ludas Matyi, 5. évf. (1949) 46. sz., p. 7.

¹² Ludas Matyi, 7. évf. (1951) 50. sz., p. 3.

hogy az a munkavezető, aki a tőkés időkben lelkesen hajcsárkodott, most a lazaság és elnézés szószólója lett.” A Rákosi állítását készpénznek vevő karikatúra A munkavezető két arcát mutatja be. Az 1942-es állapotok szerint a munkavezető magából kikelve üvölt egy munkásnak, aki valószínűleg nem teljesített elég jól: „Ne pofázzon, engem nem lehet átejteni, én is munkás voltam!” 1951-ben viszont már kajánul tetszeleg az elnéző felettes szerepében: „Oda se annak a kis selejtnek, tudom én, hogy van az, én is munkás voltam!”

A reakciónál is több vádaskodás érte magukat a dolgozókat. Őket általában nem bírálta a lap olyan indulattal, mint a reakciót, hiszen nevelő célzattal pellengérezte ki őket, de ahogy a Rákosi-diktatúra keménysége és a nehézipari termelés fokozásának sürgetése egyre nagyobb méreteket öltött, úgy lett a Ludas Matyi hangneme is egyre ellenségesebb. A kritika tárgya a nem megfelelő munkamorál volt (munkakerülés, késés, bér- és táppénzcsalás, túl sok selejt gyártása a takarékoskodás hiánya stb.), attól függetlenül, hogy az mennyiben volt a párt életszerűtlen követeléseinek eredménye.

1950 során új mottó jelent meg, amely kategorikusan kijelentette, hogy a munkaversenyben minden dolgozónak részt kell vennie, a normatúlteljesítésre vállalást tenni nem egy fakultatív dolog, hanem kötelező jellegű: „A munkaverseny nem kampány, az elért eredményeket felül kell múlni.” Ezen jelmondat többször megismétlődött, mindig egy karikatúra kíséretében, ami kigúnyolta azokat, akik nem ehhez tartották magukat. Ezek a karikatúrák nem mindig jelentették ki egyértelműen, hogy a tervteljesítés önmagában már nem elég, de aki a túlteljesítést nem tudta kivitelezni, azt nagyon gyakran lustasággal és lazasággal vádolták. Az egyik rajzon például egy alulteljesítő munkás megállóhely-táblát kap az esztergagépe mellé.¹³

1950 során jelentek meg a különböző munkahelyi fegyelmezetlenségek archetípusai, a munkakerülő Lógós Lali, a selejtfelhalmozó Selejt Tihamér, a táppénzcsaló Tüdőficam Ede, az önkritikára képtelen Öntelt Ödön, és még sorolhatnánk. 1952-ben már olyan karikatúra is van, amelyik a reakcióval egy szinten kezeli őket. A felszabadulás ünnepét előkészítő április 2-i szám címlapkarikatúráján Ludas Matyi lábánál marionettbábuként heverő különböző alakok, a tőkés, a háborús uszító, a rémhírterjesztő, a reakciós mellett a lógós is ott van.¹⁴ Az újság emellett egyre gyakrabban élt azzal az eszközzel is, hogy bizonyos dolgozókat név szerint is megemlítette, ha nem az elvárásoknak eleget téve végezték munkájukat. Ez a módszer széles körben lejáratta a munkást, ezzel a nyomásgyakorlással terelve őt a megfelelő irányba. Ennek a lejáratásnak 1949 decemberétől a Ludas Matyi az üzemben című rovat szolgáltatta. A rovat mindig egy-egy üzemre vagy munkahelyre koncentrált, ahova a Ludas Matyi szerkesztői ellátogattak, és rajzokat készítettek a hely néhány dolgozójáról, illetve humoros

¹³ Ludas Matyi, 7. évf. (1951) 11. sz., p. 7.

¹⁴ Ludas Matyi, 8. évf. (1952) 14. sz., p. 1.

formában helyzetjelentést írtak arról, hogyan zajlanak ott a mindennapok, hogyan végzik a munkájukat az emberek. A beszámolókból világosan kiderül, mik voltak a dolgozókkal szembeni elvárások. Többször még az sztahanovistákat is megrovás érte, amiért „ülnek a babérjaikon”, nem múlják felül a korábbi túlteljesítésüket.

A mezőgazdasági munkaverseny esetében a reakciók sokkal nagyobb szerepet játszanak a megfelelő termelés akadályozásában. „Csökken a termelékenység? Az ellenség keze van benne!” – hirdette egy felhívás,¹⁵ s a mellékelt karikatúrán a régi falusi feudális rendszer képviselőjének, Reakczy Jóskának a lefelé mutató ujjja jelzi a csökkenő termelékenységet a grafikonon. Ugyan a paraszti lakosság is számon lett kérve, ha nem teljesített megfelelően a munkaversenyben, ez azonban általában kollektíven történt, több dolgozóra együttesen vonatkozóan. Azzal sem vesződtek az alkotók, hogy külön figurákat hozzanak létre a munkakerülés és egyéb devianciák kigúnyolására, mint ahogyan azt az ipari munkások esetében.

Sokszor támadta a lap a bürokráciát is, amiért rugalmatlanságukkal és lassúságukkal lassítják a munkaversenyt. A bürokraták viselt dolgaival a *Le a bürokráciával* című rovat foglalkozott, ahol megemlítésre kerültek azok az esetek, amikor egy hivatalban vagy más munkahelyen túl lassú volt az ügyintézés. A bürokratákkal is megeskik, hogy a lap az osztályellenségekkel egy szinten kezeli őket, például a tanácsrendszer bevezetését egy olyan címlap-karikatúrával ünnepli meg a lap, ahol a gulliveri méretű, realiztikusan ábrázolt munkás épp elpöckölni készül a tenyerén ülő bürokratát, aki egy *Jöjjön holnap-feliratú* tábla mellett ásítozik az íróasztalánál (1. kép).

A szidalmak mellett a pozitív biztatással sem fukarkodott a vicclap, a munkában élen járókat dicséretben részesítette. Az üzemlátogatók rovat mindig megnevezte és röviden bemutatva az adott munkahely sztahanovistáit. Az ország legnépszerűbb sztahanovistái, így Muszka Imre, vagy például Pióker Ignác normatúlteljesítéseiről külön beszámolt a lap. Pióker 1951-es eredményeit úgy méltatja a *Ludas Matyi*, hogy viccesen közli: az Egyesült Izzó gyalusa már az 1954-es tervét teljesíti.¹⁶

A *Ludas Matyi* számos alkalommal szerepeltetett a karikatúráin antropomorf állatokat és gyári berendezéseket, munkaeszközöket (az állatokat jellemzően a mezőgazdasági, a gépeket az ipari munkaversenyben), amiknek a munkaversenyhez kapcsolódóan hármass rendeltetése volt. Az első a munkaversenyben való részvétel volt, mintegy jó példával szolgálva az emberek számára. Az állatok közül a malacok például tonnamozgalmat indítanak (utalás a vasútnál megindított 2000 tonnás mozgalomra), melynek értelmében a kocák felvállalják, hogy évente legalább egy tonnányi szaporulatuk lesz.¹⁷ A tárgyak esetében a 2. képen látható fogaskerék például nagy örömmel száll versenybe a Lampart Zománcárugyár egyik munkásával. A második feladat az élmunkások dicsérete volt. Krisztinamajori

¹⁵ *Ludas Matyi*, 6. évf. (1950) 32. sz., p. 2.

¹⁶ *Ludas Matyi*, 7. évf. (1951) 31. sz., p. 2.

¹⁷ *Ludas Matyi*, 8. évf. (1952) 16. sz., p. 4.

Riksa, Vasszilvágyi Rőfike és Mezőhegyesi Barika például közös felvonulást szervez a három település szorgos sztahanovistáinak megünneplésére,¹⁸ egy satunak pedig „ragyog a pofája”, amiért a gazdáját kitüntették kiváló eredményei miatt.¹⁹ Az állatok és gépek harmadik küldetése a dolgozók megfegyelmezése volt. 1952-ben, a falusi sertésbeszolgáltatásban való lemaradás hírére például egyenesen a malac ripakodik rá a gazdájára: „tessék versenyezni!”²⁰ A 3. képen megjelenő kémény dühösen megfenyegeti a gyári dolgozót, hogy ki fogja füstölni, amennyiben még egyszer elkésik a munkából.

A munkaversenyről és az aktivizmusról szóló rajzok többségén férfiak láthatóak, de a nők is képviseltették magukat a munkaversenyben. A nők a legkorábbi munkaverseny-karikatúrákon majdnem mindig negatív szerepben jelentek meg, mint akik hátráltatják a munkaversenyt, vagy pedig az élet olyan területein valósítják meg, ami nem jár gazdasági haszonnal. A legelső ilyen rajzon a nők a szoknyájuk hosszúságában kelnek (munka)versenyre,²¹ máskor viszont keveset eltakaró, ledér öltözetben vannak, hogy az anyagtakarékoskodási mozgalom ügyét képviseljék.²² A női munkaerő szerepe azonban az erőltetett iparosítás éveiben egyre inkább felértékelődött, egyre több nőt kezdtek el alkalmazni olyan szakmák esetében, melyeknél korábban tipikusan férfiak voltak foglalkoztatva (Farkas 2003: 65.). Ennek oka a szocialista női egyenjogúság-felfogáson túl a gazdasági munkaerőhiány volt (Farkas 2003: 65.; Tóth 2009). 1949 második felétől kezdenek megjelenni a lapban a valódi élmunkásnők. Nemcsak a hagyományosan nők által végzett munkakörökben jeleskednek (pl. szövés), hanem a korábban csak férfiakra jellemző tevékenységekben is, így például esztergályosként, lakatosként, vagy a mezőgazdaságban traktorosként. Az ilyen nőket nem győzte dicsérni a lap, külön felhívván a figyelmet arra, hogy teherbírásukban és szorgalmukban nemegyszer a férfiakat is kenterbe verik. Egy 1951-es rajzon például az esztergályos Kovács szaki örömködik azon, hogy „elhagyta a felesége” – vagyis Kovácsné 182%-os túlteljesítést vitt véghez, míg férje csak 175%-osat.²³

A Sztálin halálát és Rákosi presztízsvesztését követő változások csak néhány hónappal Nagy Imre 1953. júliusi miniszterelnöki kinevezése után kezdenek el megmutatkozni a lapban. Ezekből a változásokból az látszott, hogy a Ludas Matyi továbbra is az aktuális állami tervutasítást kívánta propagálni. Az új kormány véget kívánt vetni a nehézipar erőltetett ütemű fejlesztésének és a normatúlteljesítés forszírozásának, ennek megfelelően az újságban minimálisra csökkentek, majd lassacskán szinte teljesen eltűntek azok a cikkek és képek, amelyek ennek a két irányelvnek a megvalósítását szorgalmazták. Az üzemlátogató rovart továbbra is

¹⁸ Ludas Matyi, 7. évf. (1951) 19. sz., p. 7.

¹⁹ Ludas Matyi, 5. évf. (1949) 30. sz., p. 7.

²⁰ Ludas Matyi, 8. évf. (1952) 15. sz., p. 5.

²¹ Ludas Matyi, 4. évf. (1948) 15. sz., p. 7.

²² Ludas Matyi, 4. évf. (1948) 16. sz., p. 4.

²³ Ludas Matyi, 7. évf. (1951) 18. sz., p. 2.

fennmaradt, de a korábbihoz képest sokkal megengedőbb volt a dolgozókkal szemben. Azért továbbra sem bánt a lap szűkmarkúan a kritikával, de jóval alacsonyabb elvárásokkal fordult az emberek felé. A „tervtúlteljesítés” helyett a „tervteljesítés” lett az új szlogen, az új mérce. Aki azonban nem ütötte meg ezt a mércét és hanyag vagy lusta volt, az méltán számíthatott a lap gúnyolódására, de az is, aki ezt a viselkedést eltúrte munkatársaitól. Az újság nyomatékosítja is, hogy Nagy Imre kormányának gazdaságpolitikai programja csupán a korábbi megfeszített iram akar enyhíteni, nem pedig arra buzdít, hogy a munkát nem kell komolyan venni. Az 1953. december 2-i számban, az *Akik félremagyarázták a kormányprogramot* című képsorozat²⁴ például ezt egyértelműen az olvasók tudtára adja. A képsorozat olyan dolgoknak lehetünk szemtanúi, hogy egy üzem portása virággal várja és dicséretben részesíti azt a dolgozót, aki „csak” másfél órát késett a műszakból, vagy például egy olyan bolt, ahol a nehézipari termelés csökkentésének értelmében csak szögeket lehet kapni. A vicclap bünbakképzési mechanizmusa is átformálódott, a klérus és a kulákság mint a gazdasági fejlődés két nagy kerékkötője egy kis idő után eltűnt a folyóirat hasábjairól, alkalmazkodva az új kormány intézkedéseinek, az egyházakkal szembeni nagyobb tolerancia meghirdetésének és a kuláklisák eltörlésének. A külső ellenségnek, azaz a Nyugatnak és politikusainak ostromozása azonban továbbra sem szűnt meg, emellett a bürokrácia támadása és a tervgazdaság hibás működéséért való felelőssé tétele is ugyanúgy megmaradt. A bürokratákat azonban immár nem a nehézipar, hanem a mezőgazdaság és a könnyűipar fejlődését gátolták a lap vádjai alapján.

4.2 A Hennecke-mozgalom és a Frischer Wind

A munkaverseny mint téma legelőször az 1949-es újévi számban jelent meg a *Frischer Wind*-ben, valamivel több, mint két hónappal Hennecke normatúlteljesítését követően, egy rajz formájában.²⁵ A szóban forgó rajzon különböző szerencsehozó szimbólumok sorakoznak fel, egy újévi malac egy ráerősített patkóval, valamint négylevelű lóherével a szájában, illetve egy kéményseprő, kezében transzparenszel, melyen ez áll: „Auch wir wollen Aktivisten werden” (‘Mi is aktivisták akarunk lenni’). Emellett szerepel a képen egy gomba és egy katicabogár is, akik szintén transzparenszel a kezükben vonulnak, meghirdetve az az 1949-50-es évekre beütemezett kétéves tervhez szorosan kapcsolódó, 1949. évi munkaversenyt: „Für die Übererfüllung unseres solls 1949!” (‘Az 1949-es év kötelezettségeinek túlteljesítéséért [menetelünk]’). A rajzon szereplő további alakok között még szerepel egy (az újesztendőt szimbolizáló) kisfiú is, aki egyik kezében egy pezsgőspoharat, a másikban pedig a béke jelképét, egy olajágot tart. Tehát már rögtön az első ide vonatkozó ábrázoláson összekapcsolódik egymással az aktivizmus és a békéért való küzdelem ügye, vagyis a kép azt akarja sugallni, hogy a szocializmus építésén való aktív fáradozás fogja megszűlni az áhított békét,

²⁴ Ludas Matyi, 9. évf. (1953) 49. sz., p. 2.

²⁵ *Frischer Wind*, 4. évf. (1949) 66. sz., pp. 4-5.

a háborút szító nyugati imperialisták végső vereségét. Ezt a gondolatmenetet a későbbiekben is újra meg újra megfogalmazza a lap. Egy későbbi, 1951-es rajzon (4. kép) például egy bányász, miközben fűrőjével lyukat ütve egy US-feliratú katonai sisakot viselő, gnómszerű lénybe, így okítja társát: „Wenn du dir die Wirkung unserer Selbstverpflichtung so vorstellst, Karl, begreifst du, daß das Friedenswacht ist” (‘Ha így képzeled el az önkéntes kötelezettségvállalásunk hatását, Karl,²⁶ rájössz, hogy az nem más, mint a békéért tett szolgálat’).²⁷ A képzeletbeli, ámde erőszakos tett rámutat a ’békeharc’-oximoronban rejlő önellentmondásra, ami azonban a szocialista állami propaganda logikája szerint nem önmaga következetlenségéből fakad, hanem a nyugati nagyhatalmak háborús uszítása kényszeríti ki a béke érdekében való kemény fellépést.

A bányászok egyébként előkelő szerephez jutottak a Frischer Windben, összességében gyakrabban szerepelnek az újságban, mint a többi munkakörben dolgozók. 1951-ben például a Respekt vor Kumpels (‘Tiszteletet a bányászoknak’) című tudósítás²⁸ külön beszámol a Karl-Liebkecht-Werke bányászainak a szocializmus építéséért folytatott áldozatos munkájáról. A képhez mellékelte humoros rajzokon a vice tárgyát mindig a túlteljesítés aktusa képezi, nem pedig maguk a bányászok. Az egyik jeleneten a például a bányász olyan szorgalmasan mélyíti az aknákat, hogy már áttör a szomszédos alagútba, fűrőjével megbökte kollégája hátsó felét.

A bányászok alakjának segítségével a baloldali satirikus hagyományokban tipikus kizsákmányolt-kizsákmányoló viszonylatot is szemlélteti a lap, hogy lerántsa a leplet a kapitalizmus valódi természetéről: például az 5. képen látható dolgozó bányász dollárérmékké alakuló izzadságcseppjeit egy US-feliratú tányérsapkát és napszemüveget viselő, rosszarcú alak gyűjti zsákba, kárörvendően megjegyezve, hogy: „Siehst du, das ist gerechte Arbeitsteilung!” (‘Látod, ez a helyes munkamegosztás!’). A rajzon szereplő bányásznak nemcsak viselete jellegzetes motívumaiban (félmeztelenül, simléderes sapkában, fűrővel a kézben), hanem arcvonásaiban is hajaz Hennecke megjelenésére, pontosabban, ahogy az első német élmunkás a róla készült leghíresebb fényképen pózol (6. kép). Feltételezhető, hogy a rajzoló (Johannes Hegenbarth) róla mintázta az alakot, bár Hennecke neve nincs konkrétan megemlítve a rajznál. A másik, amiből erre lehet következtetni, az izzadságcsepppek megjelenése, ami talán Hennecke egyik elhíresült mondására utal: „Lieber einige Tropfen mehr Schweiß als einen einzigen Tropfen Blut.” (‘Inkább egy cseppel több izzadság, mint akár egyetlen csepp vér.’). Ez a kijelentés ugyancsak jól rávilágít a békeharc lényegére, s a Frischer Wind nem is mulasztja el idézni; a lapban egy traktor szájából hangzik el, aki ezzel a mondattal figyelmezteti

²⁶ A *Frischer Wind* gyakran alkalmazta a *Karl* nevet az aktivistákról szóló vicceiben, ahogy a *Ludas Matyi* a *Kovács János*, *Kovács István* vagy *Kovács szaki* megszólításokat.

²⁷ A *Selbstverpflichtung* (‘önkéntes kötelezettségvállalás’) itt a norma túlteljesítésére tett vállalást takarja, a keletnémet aktivizmus fontos kulcsszava.

²⁸ *Frischer Wind*, 6. évf. (1951) 131. sz., p. 10.

a verejtékben úszó mezőgazdasági munkást (7. kép). A Frischer Wind is sokszor vet be emberként viselkedő munkagépeket és állatokat, de leginkább az előbbieket, minthogy a mezőgazdasági verseny szinte alig kerül említésre az újságban. A leglátványosabb ilyen grafika (8. kép) 1950-ben jelent meg, abból az alkalomból, hogy az NDK munkásainak a kitűzött időpontnál előbb sikerült teljesítenie a kétéves terv célkitűzéseit. A képen a dolgozók és a munkaeszközök együtt örvendeznek az eredménynek. Az egybegyűlteket maga a kétéves terv köszönti, amit egy megközelítőleg emberi formájúra szabott grafikon szimbolizál. A kétéves terv hálát ad a jelenlévőknek (és általában a keletnémet dolgozóknak) munkájukért: „Ich danke euch, daß ihr mich vorzeitig erfüllt habt” (‘Köszönöm nektek, hogy idő előtt teljesítettetek engem’).

A lap talán leghatásosabb fegyvere a szocializmus építésének szorgalmazására az 1950-ben bevezetett Passivisten am schwarzen Brett (‘Passzivisták a hirdetőtáblán’) nevezetű rovat volt, mely megfeleltethető a Ludas Matyi üzemi rovatának. A rovat egyfajta szégyenfalként funkcionált, ahova azok az emberek vagy intézmények (üzemek és hivatalok egyaránt) kerültek fel, akik feladataikat nem végezték el rendesen, hátráltatva ezzel mások munkáját. A rovat általánosságban is szóvá tett bizonyos kifogásolandó magatartásformákat, de legtöbbször konkrét példákat említett meg, általában megnevezve a hibákért felelős személyeket, ami igen hatékony módszer volt az adott mulasztás helyrehozásának kikényszerítésére, hiszen az elkövetett hiba így publikussá vált. A különböző emberi mulasztásokon legtöbbször karikatúrák segítségével élcelődött a rovat, viccesen eltúlozva az emberi hibákat. A lusta dolgozók mintaképét például több alkalommal is az üzemben/irodájában, egy függőágyban pihenő alak testesítette meg. A konkrét, valóságban megtörtént eseteket rövidebb beszámolókból kerültek ismertetésre, néhány csipkelődő megjegyzés közbeékelése mellett. 1953-tól ezt a módszert fényképek leközlésével is megtoldották (Kritische Kamera), illusztrálva a kontármunkákat, vagy megmutatva, hogy egyes helyeken milyen rossz minőségű felszerelésekkel dolgoznak.

A passzivistákon kívül a munkaverseny akadályozói közé tartoztak még a szabotőrök. Ők aktív, ámde destruktív magatartásukkal akadályozták az üzemi munkát. Rendeltetésük ugyanaz volt, mint a Ludas Matyiban megjelenő reakcióskóké: fiktív ellenséget találni, aki a hibák egy részéért felelős, és veszélyérzetet kelteni a dolgozóknak, hogy még körültekintőbbek legyenek a munka során. 1950-ben például egy detektív-képregény is megjelenik a lapban,²⁹ amely azt próbálja kideríteni, hogy egy erőműben ki tette működésképtelenné az egyik turbinát. A nyomozásba az olvasókat is bevonta a lap, hogy éberségüket próbára tegye, nyereményjátékot hirdetett a tettes személyének eltalálására, ami pénzjutalommal kecsegtette a helyes megfejtőket. A képregény előtti bevezető szöveg felhívja a figyelmet, hogy ez az eset a valóságban bármelyik üzemből

²⁹ Frischer Wind, 5. évf. (1950) 109. sz., pp. 6-7.

megettörténhetne, mert mindenhol lehetnek olyanok, akik nem hajlandók megérteni, hogyan működik az „új demokratikus társadalmi rend”.

A Frischer Wind Sztálin halálát követő nem sok jel nem mutat a változásra. Az újság ugyanúgy folytatta a párt által kijelölt addigi misszióját. Annyi differenciálódás viszont észrevehető, hogy leheletnyivel erőteljesebb vizuális eszköztárral, még több címlap-karikatúra bevetésével buzdít az aktivizmusra, olyan mesebeli lények bevetésével, mint a hét törpe vagy a húsvéti nyúl. Az 1953. június 17-i keletnémet felkelést azonban nem hallgathatta el a lap, ezért az utolsó júniusi számban egy cikket és hat karikatúrát³⁰ szánt arra, hogy reagáljon az eseményekre. A cikk a *Wie ich mich schäme!* (‘Én szégyellem magam [miattatok]!’) címet viseli, amivel már önmagában állást foglal a lap a felkelés jogosságát illetően. A cikk szerzője úgy véli, igazából nem voltak valódi okok az elégedetlenkedésre, hiszen azokat Walter Ulbricht pártfőtitkár már megszüntette. A zavargások során történő gyűjtogatásokat, rongálásokat egyértelműen a nyugati provokátorok által felhergelt/lefizetett huligánok művének tekintette a Frischer Wind. Ezt a képzetet erősítik a cikket övező karikatúrák is, melyeken a nyugatnémet politikusok, az amerikai katonák és a Hawaii-inges, csikos zoknis, tornacipős (vagyis Nyugat-majmoló) huligánok együtt szervezik meg egy áruház felgyújtását. Azonban a többi tüntető dolgozót is felelősségre vonja a lap, amiért testi-lelki fölényük (ki van hangsúlyozva, hogy ezek a huligánok nyeszlett, gyenge emberek az erős munkásokhoz képest) ellenére hagyták magukat megvezetni a felbujtóktól, velük tartottak a rosszban. A cikktől jobbra tanító jelleggel még két kép (9. kép) is szerepel, amik megmutatják, hogy a jó szocialista munkásnak hogyan kell bánnia az ilyen alakokkal. Az első képen egy vézna, gonosz arcú ember (aki ugyanúgy a fentebb leírt, „nyugatias” viseletben feszít; ingén még a Harmadik Birodalom zászlaja is feltűnik a minták között) megpróbál hátulról letámadni egy munkást, aki épp egy esztergagépnél ténykedik. A második képen a munkás éppen csak hátrafordul, könyökével alaposan vágva a gazfickót. A két ábrázolás megint csak a pozitív karikatúra szabályait követi, a munkás testi fölénye, valamint az „imperialista huligán” gyengesége, csúfsága közti kontrasztot hangsúlyozza a végletekig. A háttérben láthatunk egy grafikont a falon, ami azt mutatja, hogy az adott gyár munkateljesítménye még mindig növekedik – tehát az imperialisták mesterkedése most sem járt sikerrel. Ezt követően nem találni a Frischer Windben több utalást a zavargásokra, és nincs semmilyen jele, hogy a vicclap változtatni kívánna addigi hozzáállásán. 1954-es megszűnése, pontosabban Eulenspiegelre való átkeresztelése mögött azonban részben mégis ez a szándék húzódott meg. Az új kultúrpolitika az addiginál nagyobb szabadságot kínált a humoristák számára, hogy kritikát fogalmazhassanak meg a fennálló rendszerrel szemben, saját állítása szerint ezt a lehetőséget kívánta kihasználni a Frischer Wind szerkesztőgárdája is (Olbrich 1993: 6.).

³⁰ Frischer Wind, 8. évf. (1953) 26. sz., pp. 8-9.

Összegzés

A két vicclap között számtalan hasonlóság fedezhető fel a munkaversenyről szóló viccek áttekintésekor, a cikkek és karikatúrák didaktikusságától és propagandisztikus jellegétől kezdve a humor bevetésre kerülő eszköztáráig. Természetesen sok különbség is adódik, ami az eltérő magyar és keletnémet mentalitásból éppúgy fakadhat, mint a két ország fejlődési irányának apró különbségeiből. A két vicclap tartalma jól rámutat a szocialista munkaverseny jellegzetességeinek és dinamikájának eltéréseire a két ország esetében.

A szocialista pozitív humor mai szemmel nézve kevésbé tűnik nevetetésre alkalmasnak, az agitációs- és propagandisztikus feladatok ellátása egyértelműen a humor rovására ment. A humorosságon munkásokkal szemben egyre inkább fenyegető és számonkérő hangvétel is csorbát ejtett. Ennek a hangvételnek a fokozatos erősödése majd gyengülése (az utóbbi csak Magyarország esetében) jó fokmérője a diktatúra keménységének.

Felhasznált források és irodalom

Sajtó

- [1] Délmagyarország
- [2] Frischer Wind
- [3] Ludas Matyi

Egyéb nyomtatott források

- [4] Lenin, V. I. (1967): Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka, Lenin válogatott művei. Budapest, Magyar Helikon., pp. 437-531.
- [5] Moldova Gy. (1978): Akit a mozdony füstje megcsapott. 2. kiad. Budapest, Szépirodalmi Kiadó.

Interneten elérhető források

- [6] <https://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?ID=717> [utolsó elérés: 2016. 11. 03.]
- [7] http://mnl.gov.hu/mnl/baml/hirek/a_pecsvarosi_es_baranyamegyei_kozleveltarak_iratfelvono_szerkezetenek_leirasa_avagy [utolsó elérés: 2017. 02. 22.]

Szakirodalom

- [8.] Biró J. (2011): Az 1950-es évek versenymozgalmi és rajzos megjelenésük a vállalati sajtóban, *Bányászattörténeti Közlemények*, 6. évf. 12. sz., pp. 112-121.
- [9.] Farkas Gy. (2003): „Gyertek lányok traktorra”. Női traktorosok a gépállomáson és a propagandában, *Korall*, 4. (2003) 13. sz., pp. 65-86.
- [10.] Gries, R. – Satjukow, S. (2002): Zur Konstruktion des „sozialistischen Helden”. *Geschichte und Bedeutung*, Uő.: *Sozialistische Helden. Eine Kulturgeschichte von Propagandafiguren in Osteuropa und der DDR*. Berlin, Ch. Links Verlag.
- [11.] Gulińska-Jurgiel, P. (2010): Die Presse des Sozialismus ist schlimmer als der Sozialismus. Europa in der Publizistik der Volksrepublik Polen, der ČSSR und der DDR. Bochum, Dr. Dieter Winkler Verlag.
- [12.] Holzweißig, G. (1997): *Zensur ohne Zensor. Die SED- Informationsdiktatur*. Bonn, Bouvier Verlag.
- [13.] Horváth S. – Majtényi Gy. – Tóth E. Zs. (2003): Élmunkások és sztahanovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon. <http://www.historia.hu/archivum/1998/9808horvath.htm> [2016. 12. 12.]
- [14.] Majtényi Gy. (2009): *K-vonal: Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Budapest, Nyitott Könyvműhely.
- [15.] Merziger, P. (2010): *Nationalsozialistische Satire und „Deutscher Humor”. Politische Bedeutung und Öffentlichkeit populärer Unterhaltung 1931-1945*. Stuttgart, Franz Steiner Verlag.
- [16.] Olbrich, H. (1993): Zwischen Utopie und satirischem Ornament? Aufbruch und Brüche in der DDR-Karikatur der fünfziger Jahre. In: *kritische berichte*, 21. évf. 2. sz., pp. 5-26.
- [17.] Satjukow, S. (2002): „Früher war das eben der Adolf”. Der Arbeitsheld Adolf Hennecke. In: Gries, R. – Satjukow, S.: *Sozialistische Helden. Eine Kulturgeschichte von Propagandafiguren in Osteuropa und der DDR*. Berlin, Ch. Links Verlag.
- [18.] Satjukow, S. (2008): „Wir sind Helden”. Utopie und Alltag im Sozialismus. Erfurt, Landeszentrale für Politische Bildung Thüringen.
- [19.] Szatucsek Z. (2003): Csurgalék, *ArchívNet*, 3. évf. 3. sz. <http://www.archivnet.hu/hetkoznapok/csurgalek.html> [utolsó elérés: 2017. 01. 30.]
- [20.] Tóth E. Zs.: A traktoroslánytól a buszvezetőnőig. Nők férfifoglalkozásokban a szocializmus kori Magyarországon. <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a-traktoroslanytol-a-buszvezetoneig>

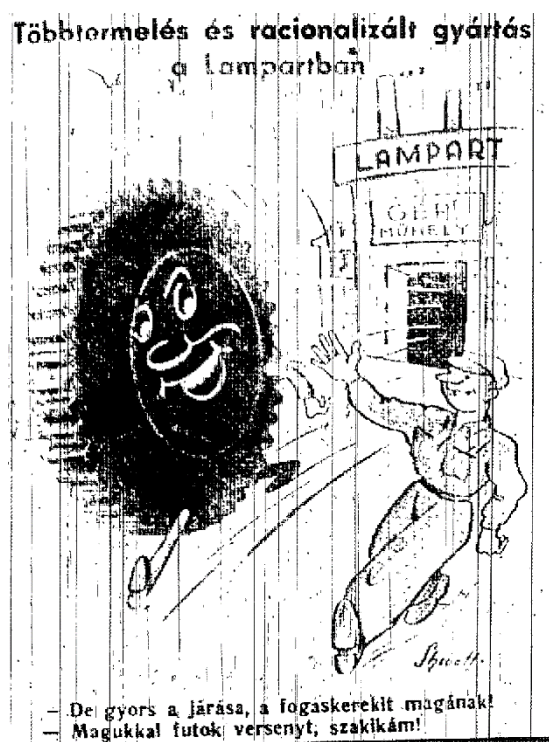
Vállalkozásfejlesztés a XXI. században
Budapest, 2017.

[oig_nok_ferifoglalkozasokban_a_szocializmus_kori_magyarorszagon/](#)
[2016. 12. 13.]

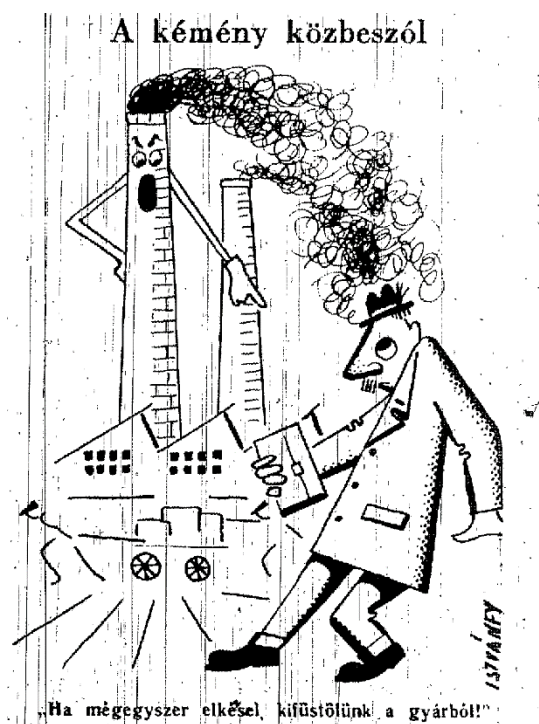
Képmelléletek

1. kép: Tanácsot választunk: jaj a bürokráciának! (Ludas Matyi, 6. (1950) 42. sz. 1.)

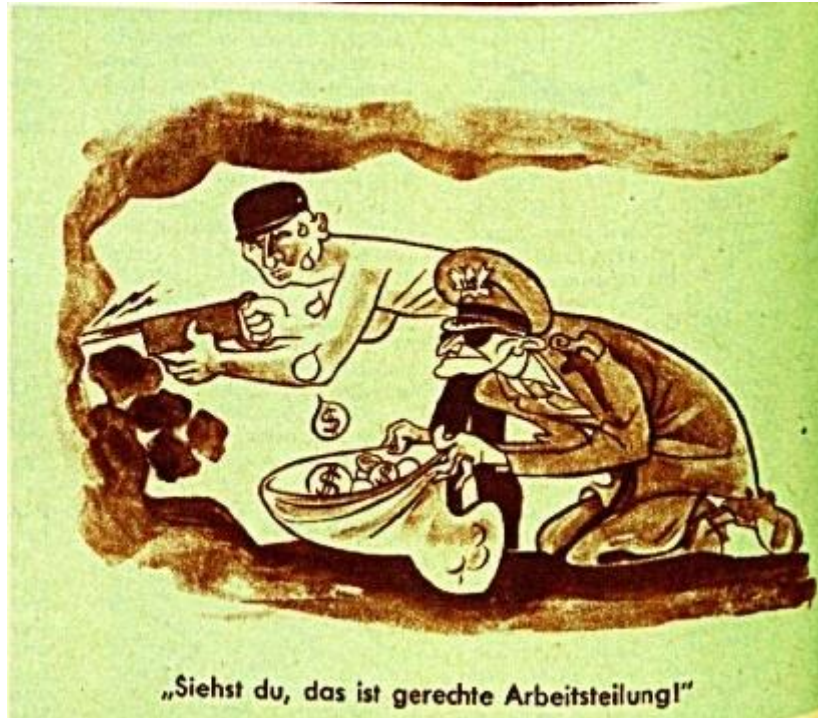
2. kép: Többtermelés és racionalizálás a Lampartban. – „De gyors a járása, a fogaskerekeit magának!”
„Magukkal futok versenyt, szakikám!” Schwott Lajos rajza (Ludas Matyi, 5. (1949) 28. sz. 7.)

3. kép: A k m ny közbeszól – „Ha még egyszer elk szel, kif st l nk a gyárból!” Istv ny János rajza
(Ludas Matyi, 6. (1950) 1. sz. 8.)

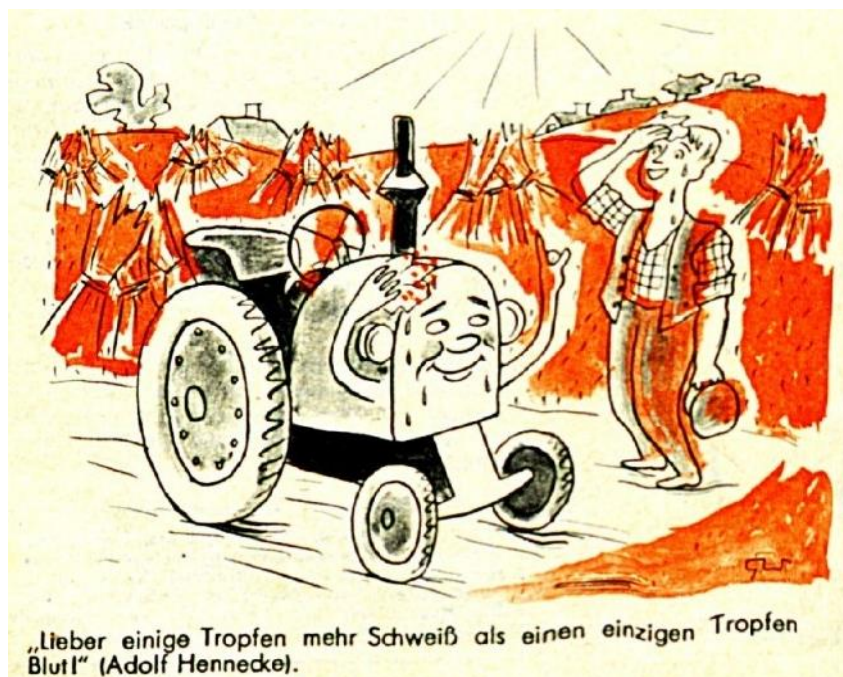
4. kép: „Ha így képzeld el az önkéntes kötelezettségvállalásunk hatását, Karl, rájössz, hogy az nem más, mint a békéért tett szolgálat” Kurt Poltiniak rajza (Frischer Wind, 6. (1951) 128. sz. 9.)

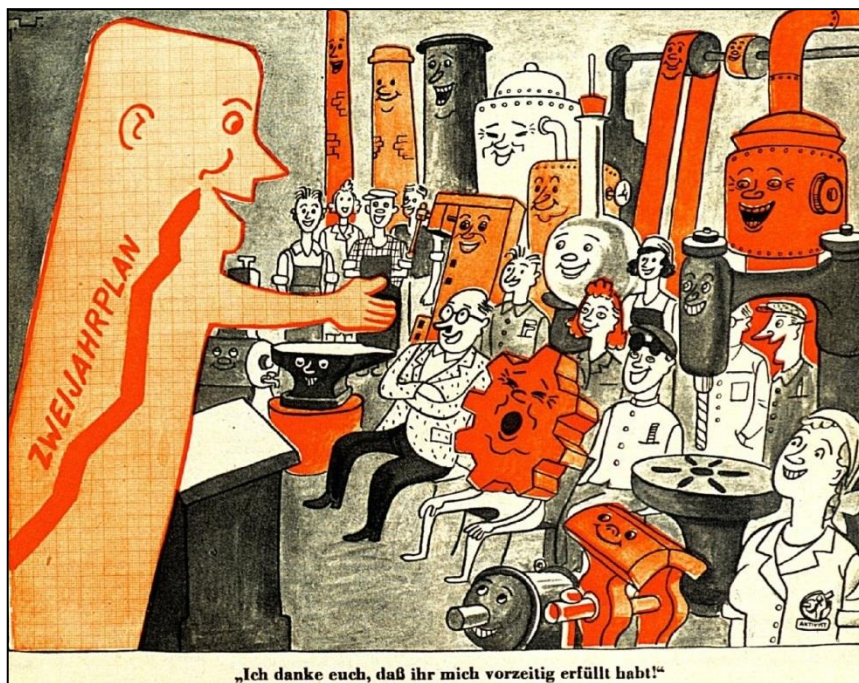
5. kép: „Látod, ez a helyes munkamegosztás!” (Frischer Wind, 6. (1951) 142. sz. 8.)

6. kép: Adolf Hennecke (Forrás: www.damals.de [2016. 01. 28.])

7. kép: „Inkább egy cseppel több izzadság, mint akár egyetlen csepp vér.” (Adolf Hennecke) (Frischer Wind, 5. (1950) 104. sz. 8.)

8. kép: „Köszönöm nektek, hogy idő előtt teljesítettetek engem!” (Frischer Wind, 5. (1950) 103. sz. 13.)

9. kép: Frischer Wind, 8. (1953) 26. sz. 9